

गाथिनो विश्वामित्रः। आप्रीसूक्तं (१ इध्मः समिद्धोऽग्निर्वा, २ तनूनपात्, ३ इळः, ४ बर्हिः, ५ देवीद्वारः, ६ उषासानक्ता, ७ दैव्यौ होतारौ प्रचेतसौ, ८ तिस्रो देव्यः सरस्वतीळाभारत्यः, ९ त्वष्टा, १० वनस्पतिः, ११ स्वाहाकृतयः ।। त्रिष्टुप्

समित्समित्सुमना बोध्यस्मे शुचाशुचा सुमतिं रासि वस्वः।

आ देव देवान्यजथाय वक्षि सखा सखीन्सुमना यक्ष्यग्ने ॥ ३.००४.०१

समित् समित्- प्रतीन्धके । अस्मे- अस्मदर्थम् । सुमनाः- शोभनचित्तः सन् । बोधि- बुध्यस्व । शुचाशुचा- प्रतिपवित्रभावनया । वस्वः सुमतिम्- वृत्तिस्तम्भसम्बन्धिनीं शोभनमतिम् । रासि- प्रयच्छसि । देव- द्योतनशील । देवान् । यजथाय- उपासनाय । आ वक्षि- आवह । अग्ने । सुमनाः- शोभनमनस्कः सन् । सखा- मित्रभूतः सन् । सखीन्- स्वसुहृदो देवान् । यक्षि- यज ॥१॥

यं देवासस्त्रिरहन्नायजन्ते दिवेदिवे वरुणो मित्रो अग्निः।

सेमं यज्ञं मधुमन्तं कृधी नस्तनूनपाद्धृतयोनिं विधन्तम् ॥ ३.००४.०२

यम् । वरुणः- ऋताधिदेवता । मित्रः- स्नेहाधिदेवता । अग्निः- क्रत्वधिदेवता । देवासः- इमे देवाः । दिवेदिवे- प्रतिदिनम् । त्रिरहन्- त्रिषवणम् । आयजन्ते- पूजयन्ति । सः- स त्वम् । तनूनपात्- अस्मद्देहजः सन् । अस्मद्देहस्थोष्णरूपेण वा क्रतुरूपेण वा स्थित इति कारणेनाग्नेस्तस्य तनूनपादिति नाम । घृतयोनिम्- ज्योतिर्मूलम् । विधन्तम्- विधीयमानम् । यज्ञम् । मधुमन्तम्- मधुरम् । कृधि- कुरु ॥२॥

प्र दीधितिर्विश्ववारा जिगाति होतारमिळः प्रथमं यजध्वै।

अच्छा नमोभिर्वृषभं वन्दध्वै स देवान्यक्षदिषितो यजीयान् ॥ ३.००४.०३

विश्ववारा- सर्ववरेण्या । दीधितिः- चित्तधारणा । प्रथमम्- मुख्यम् । होतारम्- देवाह्वतारम् । वृषभम्- वर्षकमग्निम् । अच्छ- अभिलक्ष्य । नमोभिः- नमस्कारैः । इळः- इषः । यजध्वै- यष्टुम् ।

प्र जिगाति- प्रसरति । सः- असावग्निः । इषितः- प्रेरितः सन् । यजीयान्- पूज्यः सन् । देवान् ।
यक्षत्- यजतु ॥३॥

ऊर्ध्वो वाँ गातुरध्वरे अकार्यूर्ध्वा शोचींषि प्रस्थिता रजांसि ।

दिवो वा नाभा न्यसादि होता स्तृणीमहि देवव्यचा वि बर्हिः ॥ ३.००४.०४

वाम्- युवयोः । गातुः- मार्गः । अध्वरे- ध्वररहितकर्मणि । ऊर्ध्वः- उत्कृष्टः । अकारि- कृतः ।
शोचींषि- प्रकाशानि । रजांसि- ज्योतींषि । ऊर्ध्वा- ऊर्ध्वानि । प्रस्थिता- प्रस्थितानि । होता-
देवाह्वाताग्निः । दिवो नाभा- नभसि । न्यसादि- निषीदति । देवव्यचा- देवैर्व्याप्तम् । बर्हिः- दर्भासनं
चित्तासनं वा । वि स्तृणीमहि- विस्तारयामः ॥४॥

सप्त होत्राणि मनसा वृणाना इन्वन्तो विश्वं प्रति यन्नृतेन ।

नृपेशसो विदथेषु प्र जाता अभी३मं यज्ञं वि चरन्त पूर्वीः ॥ ३.००४.०५

सप्त होत्राणि- सप्तसाधनभूमिकासम्बन्धीन्युपासनानि । मनसा । वृणानाः- वरयन्तः । ऋतेन-
प्रकृतिनियतिभूतसत्येन । विश्वम्- सर्वम् । इन्वन्तः- प्रीणयन्तः । प्रति यन्- देवताः प्रतिगच्छन्ति ।
नृपेशसः- नररूपाः । विदथेषु- उपासनेषु । प्र जाताः । पूर्वीः- प्राचीनाः । इमम्- एतम् । यज्ञम् ।
अभि वि चरन्ति- अभितो विशेषेण चरन्ति ॥५॥

आ भन्दमाने उषसा उपाके उत स्मयेते तन्वा३ विरूपे ।

यथा नो मित्रो वरुणो जुजोषदिन्द्रो मरुत्वाँ उत वा महोभिः ॥ ३.००४.०६

यथा । नः- अस्मान् । मित्रः- स्नेहाधिदेवता । वरुणः- ऋताधिदेवता । उत वा- अपि च । मरुत्वान्-
प्राणगणवान् । इन्द्रः- ईशनाधिदेवता । महोभिः- महद्भिः । जुजोषत्- सेवन्ते तथा । भन्दमाने-
स्तूयमाने । उपाके- परस्परं सङ्गते । तन्वा विरूपे- स्वदेहाभ्यां नानारूपे । उषसा- नक्तोषसे । आ
- समन्तात् । स्मयेते- प्रकाशेते ॥६॥

दैव्या॒ हो॒ता॒रा प्र॒थ॒मा न्यृ॒ञ्जे स॒प्त पृ॒क्षासः॑ स्व॒धया॑ म॒दन्ति॑ ।

ऋ॒तं शंस॑न्त ऋ॒तमि॑त्त आ॒हु॒रनु॒ व्र॒तं व्र॑त॒पा दी॒ध्या॒नाः ॥ ३.००४.०७

दैव्या- दिव्यौ । होतारा- देवाहातारावग्नी । प्रथमा- मुख्यौ । न्यृञ्जे - प्रसाधयामि । सप्त पृक्षासः- सप्तानुभूतयो भूर्भुवरादिसम्बन्धिन्यः । पृक्षमन्नमनुभूतिरित्याध्यात्मिके । स्वधया- आत्मधारणया । मदन्ति- तुष्यन्ति । ऋतम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यम् । शंसन्तः- स्तुवन्तः । तम् । इत्- एव । ते- अमी देवाः । आहुः- उपदिष्टवन्तः । व्रतम्- प्रकृतिनियत्यनुसरणम् । व्रतपाः- व्रतपालका देवाः । दीध्यानाः- उद्दीपयन्तः सन्ति ॥७॥

आ भार॑ती भार॒तीभिः॑ स॒जोषा॑ इळा॒ देवैर्मानु॑ष्यैर्भिर॒ग्निः ।

सर॑स्वती सारस्व॒तेभिर्वा॑क्त्ति॒स्त्रो दे॒वीर्ब॒र्हिरे॒दं स॑दन्तु ॥ ३.००४.०८

भारती- भरणशीला अन्तर्वाक् । भारतीभिः- स्वशक्तिभिः । सजोषाः- सङ्गता । इळा- बाह्या वाक् । देवैः । मानुष्यैः । अग्निः- अग्निभूता । सरस्वती- रसचोदनशक्तिः । वाक्- अन्तर्वाक् । सारस्वतेभिः- स्वशक्तिभिः । तिस्रः । देवीः- देव्यः । बर्हिः- आसने । आ सदन्तु- निषीदन्तु ॥८॥

तन्न॑स्तु॒रीप॒मध॑ पोषयि॒तु दे॒वं त्वष्ट॑र्वि॒ररा॑णः स्य॒स्व ।

यतो॑ वी॒रः क॑र्म॒ण्यः सु॒दक्षो॑ यु॒क्तग्रा॑वा जा॒यते॑ दे॒वका॑मः ॥ ३.००४.०९

यतः- यस्मात् । वीरः- वीर्यसम्पन्नः । कर्मण्यः- कर्मठः । सुदक्षः- सुसमर्थः । युक्तग्रावा- रसनिष्पादकः । देवकामः । जायते । तद्रेतः । तुरीपम्- तारकम् । पोषयितु- पोषकम् । नः- अस्मदर्थम् । देव त्वष्टः- हे शिल्पाधिदेवते । रराणः- रममाणा सती । वि स्यस्व- विसर्जय ॥९॥

व॒नस्प॑तेऽ॒व सृ॒जोप॑ दे॒वान॒ग्निर्ह॒विः श॑मि॒ता सू॒दया॑ति ।

से॒दु हो॒ता स॒त्यत॑रो य॒जाति॑ यथा॒ दे॒वानां॑ ज॒निमा॑नि वे॒द ॥ ३.००४.१०

वनस्पते- भौमभोगप्रतीकवृक्षाधिदैवत । देवान्- द्योतनशक्तीः । अव सृज- विसर्जय । शमिता-
शमदः । अग्निः । हविः- हव्यम् । सूदयाति- प्रेरयति । यथा । देवानाम्- द्योतनशक्तीनाम् ।
जनिमानि- जन्मानि । वेद- उपासको जानाति तथा । सः- असौ । होता- देवाह्वाता । सत्यतरः-
असाधारणसत्यः । यजाति- यजति ॥१०॥

आ याह्यग्ने समिधानो अर्वाङ्निन्द्रेण देवैः सरथं तुरेभिः ।

बर्हिर्न आस्तामदितिः सुपुत्रा स्वाहा देवा अमृता मादयन्ताम् ॥ ३.००४.११

अग्ने- सर्वभूतहितकृतो पावक । समिधानः- उद्दीपितः सन् । अर्वाङ्- अस्मदभिमुखः । आ याहि-
आगच्छ । तुरेभिः- क्षिप्रगामिभिः । देवैः । इन्द्रेण- ईशनाधिदैवतेन । सरथम्- समानरथेन ।
आयाहि । नः- अस्मद्वत्तम् । बर्हिः- आसनम् । अदितिः- अखण्डप्रकृतिः । सुपुत्रा- इन्द्रपुत्रा ।
आस्ताम्- अधितिष्ठतु । स्वाहा- शोभनाह्वानेन । अमृताः- अमराः । देवाः । मादयन्ताम्-
तुष्यन्तु ॥११॥

Dr. Ravi Kiran